

Tijdschrift

Bulletin van de Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen
Jaargang 18, nummer 4 | volgnummer 72 | 1 december 2023

In dit nummer onder andere ...

De Kuyperkaartjes van Sluis

Zeventiende-eeuwse slibversierde aardewerk kommen uit Sluis

Het stadsrechtprivilege van Mude (1242)

Frankrijk. Zoals vele families in westelijk Zeeuws-Vlaanderen waren De Hullu's voorouders afkomstig uit het Pas-de-Calais, in hun geval de streek ten zuiden van Lille. Ze waren om hun geloof geëmigreerd. Op grond hiervan hield de archivaris zich diepgaand en langdurig bezig met de Hugenoten. In 1913 was hij lid geworden van de Commission de l'histoire des Églises Wallonnes, samen met onder meer ds. E.E. Picard, de *pasteur* van de Waalse kerk in Dordrecht. Die Waalse kerken in Nederland maakten als afzonderlijke classis deel uit van de Hervormde Kerk en bezat een mooie bibliotheek, tegenwoordig in de universiteitsbibliotheek Leiden. Ze bezat

bovendien een grote verzameling kopieën van geboorte-, overlijdens- en huwelijksaktes van *réfugiés*.

De Hullu was in Utrecht en Den Haag een trouwe kerkganger van de Église Wallonne. Een biografische schets van de historicus uit Cadzand kan er niet omheen.

Noten

- 1 Meilink, 'In Memoriam Dr. Johannes de Hullu', in: *Nederlandsch Archievenblad* 1941.
- 2 Bruijn & Lucassen (eds.), *Op de schepen der Oost-Indische Compagnie*, 1980, blz. 32.
- 3 Inclusief één ongepubliceerde lezing: Bruijn & Lucassen (eds.), *Op de schepen der Oost-Indische Compagnie*, 1980, Bijlage 4, blz. 141-143.
- 4 Vgl. *Middelburgsche Courant*, 15 januari 1925.

De Kuyperskaartjes van Sluis

Kees Floor

Op 16 juni 1864 plaatste de *Middelburgse Courant* een advertentie van Hugo Suringar uit Leeuwarden. De uitgever, die in zijn woonplaats ook een boekhandel, drukkerij en veilinghuis had, stelde daarin de intekening open op een door hem uit te geven *Gemeente-atlas van Zeeland*. Als auteur wist hij Jacob Kuypers aan zich te binden. 'Deze op het gebied van aardrijkskunde en cartografie gunstig bekende naam moge ten waarborg strekken van de nauwkeurigheid en de zorg welke zullen worden besteed aan de uitvoering van deze atlas', aldus de uitgever.

De atlas maakte deel uit van een serie van elf gemeentea Atlanten, van elke provincie één. De gemeentekaartjes werden in zo'n

Advertentie in de Middelburgsche Courant van 14 juni 1864.

HUGO SURINGAR, te LEEUWARDEN, stelt alom de intekening open op een

Gemeente-Atlas van Zeeland.

Naar officiële bronnen ontworpen door
J. KUYPER.

Van elk der 113 Gemeenten dezer Provincie zal eene afzonderlijke Kaart worden gegeven, groot 17½ op 14 Ned. duim, binnen den rand gemeten. Iedere Kaart zal, net gekleurd, aan de Inteekenaren op dezen Atlas worden berekend tegen **niet meer dan zeven cents.** AFZONDERLIJKE Kaarten zullen verkrijgbaar zijn à **10 cents** per stuk: ten behoeve van het **Onderwijs**, 20 exempl. van ééne Kaart à / 1,50 en 50 exempl. à / 3.

Deze **provinciale Gemeente-Atlas** zal een deel uitmaken van den

Gemeente-Atlas van Nederland,

die in ruim 1100 Kaarten, allen bewerkt door den Heer J. KUYPER, zal verschijnen bij bovengenoemden uitgever. Voor de Inteekenaren op den **COMPLETEN GEMEENTE-ATLAS VAN NEDERLAND** wordt de prijs per Kaart gesteld op **vijf cents.** Nadere omschrijving van het plan dezer uitgave is te vinden in het **PROSPECTUS**, bij alle Boekhandelaren **GRATIS** verkrijgbaar.

uitgave aangevuld met een overzichtskaart van de provincie en een register. In Zeeland ging het om 113 gemeenten. In Kuypers tijd waren de gemeenten namelijk veel kleiner dan tegenwoordig. De kaart van het grondgebied van de huidige gemeente Sluis bijvoorbeeld vormde een lappendeken met maar liefst zeventien gemeenten (zie tabel).

Bij stukjes en beetjes

Hoewel de complete atlas uiteindelijk in 1871 uitkwam, konden intekenaren en andere geïnteresseerden over de meeste losse kaartjes al veel eerder beschikken. Steeds als er enkele exemplaren gereed waren, stuurde de uitgever pakketjes kaarten naar de belangstellenden. Die setjes werden ook door Gerrit Pieter Roos te Aardenburg en talrijke andere boekhandelaars in het hele land verkocht. In de jaren

1865 - 1867 kwamen van alle gemeenten in het westen van Zeeuws-Vlaanderen kaartjes in de verkoop.

De eerste daarvan waren die van St. Anna ter Muiden en Hoofdplaat. Exemplaren kwamen onder andere terecht op de burelen van het *Sluisch Weekblad*, waarvan eerder genoemde Roos redacteur was. Hij was vol lof was over het gebodene: 'De atlas behoort tot het beste wat ons in lang onder ogen kwam', aldus Roos.

Goede recensie

Na deze positieve recensie stuurde Suringar nog twee kaartjes op, die toen nog niet waren verschenen en waarvan hij kon vermoeden dat Roos er belangstelling voor zou hebben. Het ging om Sluis en Aardenburg. Het kaartje van Sluis bevatte volgens het weekblad 'eene fraaie miniatuurafbeelding

Uitsnede uit het provinciekaartje van Zeeland uit de Gemeente-atlas van Zeeland door Jacob Kuiper. Bibliotheek Regionaal Archief Zuid-Utrecht, Wijk bij Duurstede.

der stad en omstreken, waarop wij geene enkele aanmerking hebben'. De kaart van Aardenburg gaf de stad weer 'met eene microscopische juistheid'.

Het weekblad drukte geen voorbeeld van een kaartje af, maar gaf wel een beschrijving. 'Net uitgevoerde kwartvels Gemeente-kaarten waarop ge dijken, wegen, vaarten, en, met microscopische juistheid, terreins-afbeelding, huizen, kerken, molens, enz. vindt ... Op ieder wordt vermeld de grootte der Gemeente in Bundertallen en haar getal inwoners in ronde cijfers. Op iedere kaart is een verhoudingsschaal, eene uurschaal en eene mijlschaal, ieder in vier delen verdeeld'.

Variabele schaal

Die vermeldingen op de kaartjes waren overigens niet los van elkaar te zien. In de ontwikkelfase van de atlas kwam namelijk ter sprake of er gewerkt zou worden met een vaste schaal, zodat de oppervlakten van verschillende gemeenten gemakkelijk met elkaar vergeleken konden worden. Die

oppervlakten liepen echter veel te sterk uiteen. IJzendijke bijvoorbeeld was bijna 20 maal zo groot als Sluis. Landelijk gezien liepen de waarden nog veel verder uiteen. Zo was het grondgebied van Apeldoorn ruim 3.000 keer groter dan dat van Egmond aan Zee. Daardoor lag de keuze voor een variabele schaal meer voor de hand. Roos had liever een vaste schaal gezien, zeker voor de plattelandsgemeenten. Voor steden met oude stadswallen en weinig buitengebied zou dan eventueel een uitzondering kunnen worden gemaakt. Overigens werden de meeste gemeenten in de regio afgebeeld op een schaal van 1:50 000. Bij St. Anna ter Muiden en Sluis was de schaal 1:25 000, bij IJzendijke 1:80 000.

Bronnenmateriaal

Kuyper heeft de meeste gemeenten die hij in kaart bracht, vermoedelijk nooit bezocht. Hij baseerde zich bij het vervaardigen van zijn kaartjes namelijk op reeds bestaande kaarten, zoals de kaarten van het 'Topographisch Bureau van het Ministerie van Oorlog' en provinciekaarten. Hij maakte naar eigen zeggen een verbeterde kopie van de beste kaarten. Ook vroeg hij burgemeesters om verbeteringsuggesties aan te leveren, maar 'die drommelsche burgemeesters verbeteren zoo onduidelijk dat ik dikwerf nog genoodzaakt ben om nadere toelichting aan te kloppen', zo lezen we in Kuypers correspondentie met zijn uitgever. Ook in andere opzichten was hij niet altijd blij met de reacties van de burgervaders: 'Onder de burgemeesters die ik raadpleegde over de gemeenten, was er o.a. een die

Hugo Suringar (1834-1911), uitgever van onder meer de Gemeente-atlas van Zeeland naar officieele bronnen bewerkt, in 1881. Collectie Allard Pierson/UvA.

Jacob Kuyper (1821-1908), auteur van onder meer de *Gemeente-atlas van Zeeland naar officieele bronnen bewerkt*. Bron: BnF/Gallica

proponeerde mij een juist schetsje van de grenzen zijner gemeente te leveren voor f 15 !!! Met zulke heeren valt niet veel te ploegen'.

Gemeentegrenzen

Kuyper besteedde veel aandacht aan de gemeentegrenzen. Om ze extra nadruk te geven, werden ze voorzien van een markering in kleur. Het gebruik van kleur had voor zowel de auteur ('het zal wonderen doen voor het oog') als voor de uitgever een hoge prioriteit. Suringar had eerst nog onderzocht of de inkleuring mechanisch kon geschieden, maar commercieel haalbare druktechnieken die de gewenste kwaliteit leverden, waren destijds nog niet beschikbaar. Daarom moest het inkleuren met de hand gebeuren, in het geval van de hierbij getoonde kaartjes veelal door kinderen.

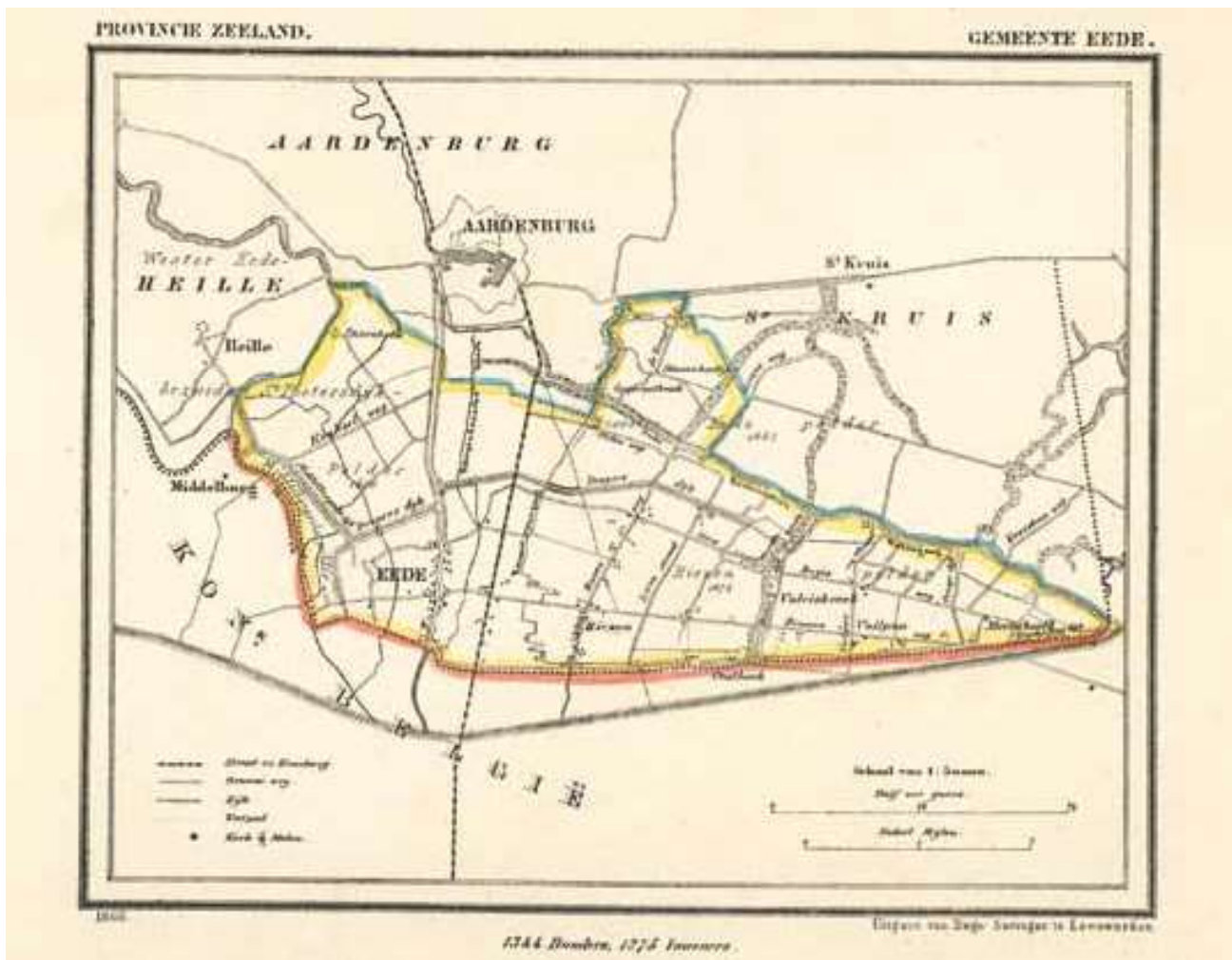
Standaard werden twee kleuren gebruikt, de ene aan de binnenzijde van de gemeentegrens en de andere aan de buitenkant. Bij gemeenten die tegen een provinciegrens of een landsgrens aanlagen, werd een derde kleur toegepast. Zo is op het kaartje van Eede de gemeentegrens aan de binnenzijde geel gemarkeerd, aan de buitenzijde groen bij grenzen met buurgemeenten in de eigen provincie en rood bij buurgemeenten in België. Bij 'natte grenzen', gevormd door de Noordzee en de Westerschelde, werden de kust of de oevers als grens ingekleurd met de aan de binnenzijde gebruikte kleur. Dat is ook gedaan op het overzichtskaartje van de provincie uit 1866.

Datering

De gemeenteatlassen die Suringar het licht deed zien, vermeldden geen jaar van uitgave. De afzonderlijke kaartjes tonen doorgaans wél een jaartal, in het geval van West-Zeeuws-Vlaanderen 1865, 1866 of 1867. 'Deskundigen leggen kaarten zonder jaartal als spelerei naast zich. Het jaartal is een ijkteken, dat op zulke blaadjes als de gemeente-atlas ternauwernood mag ontbreken', zo schreef Kuyper aan zijn uitgever om hem van het belang daarvan te overtuigen. Voor de atlas in 1871 officieel verscheen, was er van de meeste gemeenten in West-Zeeuws-Vlaanderen al een herdruk verschenen. Meestal was zo'n nieuwe versie vrijwel ongewijzigd, met uitzondering van het linksonder op het kaartje genoteerde jaartal. Van enkele gemeenten verschenen ook ongedateerde versies; vermoedelijk zijn ze uit 1870.

Het vervolg

Het verschijnen van de *Gemeente-atlas van Nederland* en de daarvan deel uitmakende

Kaartje van de gemeente Eede. Datering: 1866. Collectie Zeeuws Archief, Middelburg.

Gemeente-atlas van Zeeland betekende niet dat het werk eraan en de ontwikkeling ervan werd stilgelegd. In augustus 1871 werd de uitgave - wereldwijd de eerste in zijn soort - namelijk bekroond op een aardrijkskundig congres in Antwerpen. Dat stimuleerde de uitgever om al in 1872 de eerste kaartjes van een vernieuwde uitgave het licht te doen zien. Daarop waren de bunder en de Nederlandse Mijl vervangen door de 'modernere' eenheden hectare en kilometer. Wie na 1871 een exemplaar van een atlas aanschafte, kreeg in zijn aankoop in principe steeds de op dat moment meest recente kaartjes meegeleverd. Het uiterlijk van de kaartjes veranderde niet, zodat oude en nieuwe versies probleemloos door

elkaar gebruikt konden worden. In onze regio kreeg alleen Aardenburg een nieuwe versie, overigens met slechts enkele kleine wijzigingen..

Laatste editie

Rond 1885 besloot Suringar nogmaals tot het uitbrengen van een nieuwe editie van de gemeenteatlas van Nederland. Daarbij kreeg Sluis als enige gemeente in West-Zeeuws-Vlaanderen een nieuwe versie van het gemeentekaartje. Doordat in 1880 Heille en St. Anna ter Muiden aan Sluis waren toegevoegd, was de gemeente tien keer groter geworden.

Redacteur Roos van het *Sluisch Weekblad*, die destijds zijn voorkeur voor een uniforme

Getekend door J. Kuyper.

2258 Hectaren 2710 Inwoners 1889 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

Kaartje van de gemeente Sluis. Datering: 1889. Collectie W. Jansen.

schaal had uitgesproken, kon tevreden zijn. Sluis werd nu weergegeven op dezelfde schaal als de overige gemeenten in West-Zeeuws-Vlaanderen. IJzendijke vormde hierop nog slechts de enige uitzondering.

Veel kuyperkaartjes van Zeeuwse gemeenten zijn onder andere te vinden op de Beeldbank van het Zeeuws Archief te Middelburg.

Bijlage

Lijst van gemeenten in West-Zeeuws-Vlaanderen in 1871:

Aardenburg
St. Anna ter Muiden
Breskens
Cadzand
Eede
Groede
Heille
Hoofdplaat
IJzendijke

St. Kruis
Nieuwvliet
Oostburg
Retranchement
Schoondijke
Sluis
Waterlandkerkje
Zuidzande

Bronnen

Jacob Kuiper, *Gemeente-atlas van Zeeland naar officiële bronnen bewerkt*, Hugo Suringar, Leeuwarden z.j. Archief van G.T.N. Suringar en Hugo Suringar, Allard Pierson/UvA, inv.nrs. 734, 1619, 1761-1771.
Keyser, M., 'De laatste kleurders. Kleurinrichtingen in Nederland in de tweede helft van de 19e eeuw', in: *Caert-Thresoor* 11 (4), pp. 81-86, 1994.
Middelburgsche Courant van 14 juni 1864, p. 4.
Sluisch Weekblad van 3 november 1865, p. 3 en 19 januari 1866, p. 3.

De bewoners van het kanton IJzendijke in 1824

Rinus Willemsen

Dit artikel gaat over de welstand van de bevolking van het kanton IJzendijke in 1824. We doen dat aan de hand van de personele belasting die een samenhangend beeld geeft van de inwoners van Biervliet, Hoofdplaat, IJzendijke en Waterlandkerkje.

Het ontstaan van het kanton IJzendijke

Nadat de Franse troepen in de zomer van 1794 het oude Staats-Vlaanderen onder de voet hadden gelopen, ontstond er een

onduidelijke situatie. In eerste instantie veranderde er administratief weinig, maar na enige tijd werd het gebied deel van het Departement van de Schelde dat onderverdeeld was in 44 kantons. Eén daarvan was het kanton IJzendijke. Tot dit kanton behoorden de dorpen Biervliet, Hoofdplaat, IJzendijke en Waterlandkerkje. Aanvankelijk maakte ook een deel van Schoondijke deel uit van dit kanton, maar dat duurde niet lang.

Inwoners van Biervliet, Hoofdplaat,